

רצח על רקע "חילול כבוד המשפחה" בחברה הבדואית הערבית בישראל

ד"ר ח'אלד יוסף סואעד

khalidf@walla.com

תקציר

תופעת הרצח על רקע "חילול כבוד המשפחה" היא תופעה רווחת בקרב משפחות בחברה האסלאמית, והמשפחה הבדואית בכלל זה. בין המניעים לתופעה אפשר למנות את המבנה הפטריארכלי של המשפחה, שבה הגבר הוא המחליט והקובע את כל הליכותיה של אשתו;

את מחויבות הפרט לקבוצה – קרי למשפחה המורחבת ולשבט, על הנורמות המוסריות שהם מکتביים; ואת "תרבות הכבוד" הנהוגה בחברה הבדואית, הגורסת שכבודו של הגבר מושגת על צניעותן של בנות משפחתו.

זאת ועוד, המסורות השבטיות הנהוגות בחברה הבדואית עוד מהתקופה הפרה-אסלאמית, בצד דיני האסלאם הרואים את האישה כקניינו של בעלה, ואת הצניעות של האישה כמקור לכבוד. התנהגות אלימה מצד הבעל נתפסת כהתנהגות גברית.

מאמר זה עוסק בתופעת הרצח על רקע "חילול כבוד המשפחה", ומנסה להבין את מרכיביה, את ערכי התרבות המניעים אותה, את המחויבות הקבוצתית, המשפחתית והשבטית שמגבילה את רצונו של הפרט, ודוחפת אותו לבצע רצח, לעתים אף בניגוד לרצונו. המאמר דן גם בתהליך חשיפתה של המשפחה הבדואית לתהליכי שינוי וקדמה, שמחלישים את המבנה הפטריארכלי שלה, ואת הדומיננטיות הגברית המקובלת עליה. החברה הבדואית האדוקה, שומרת המצוות וערכי "תרבות הכבוד", חשה מאוימת מהשינויים המגיעים אליה במאה ה-21, ומנסה לדבוק במנהגיה המסורתיים, ובכלל זה "רצח נשים על רקע "חילול כבוד המשפחה".

המאמר מנסה למצוא תשובה לאפשרות מניעת התופעה, ודן בעמדת בית המשפט הישראלי מחד ושל בית הדין המוסלמי, המתבסס על השריעא ועל המשפט הבדואי מאידך. הוא מעלה את האלטרנטיבות המעוגנות בתרבות ובמסורת הבדואית, שמאפשרות מגוון דרכים אחרות לטיפול בתופעה.

מילות מפתח:

רצח על רקע חילול כבוד המשפחה, החברה הבדואית, המבנה
הפטריכאלי, התרבות הכבוד, החברה האסלאמית

מבוא

-מאסר עולם לרוצח אחותו בת ה-15"
אחמד אלעאסם מתל שבע רצח את אחותו בגלל מערכת יחסים שניהלה."
השופט הורה להעביר את הכרעת הדין למשטרה ולמשרד הרווחה כדי לשפר
"את שיתוף הפעולה במקרים דומים בהם נשקפת סכנה לחיי אדם
<http://www.ynet.co.il> פורסם: 12.04.15, 20:18

תושב רהט חשוד ברצח אחותו בדקירות סכין, על רקע כבוד המשפחה."
המשטרה עצרה היום את אחיה של הנרצחת שהיו מעורבים ברצח.
מהחקירה עולה כי בני המשפחה חשדו שהיא מתרועעת עם גברים ברהט
ומחוץ לעיר, דבר שפגע בכבודם, לכן החליטו לחסל אותה." (מעריב,
6/7/2011).

שתי הידיעות המובאות לעיל התפרסמו במרחק של ארבע שנים זו מזו, אך יש להן
מכנה משותף עוצב. בשתייהן מדובר על רצח של נערה צעירה על רקע "חילול כבוד
המשפחה". ידיעות אלה ודומות להן מתפרסמות לצערנו השכם והערב, ורב עוד יותר
מספר המקרים

המתרחשים שלא תחת עינה הפקוחה של התקשורת, ואינם מובאים לידיעת הציבור.
המשפט הישראלי ודעת הקהל הישראלית שופטים לחומרה תופעות אלה, מה שאין כן
בחברה הבדואית, שרואה עצמה כחברה בעלת "תרבות כבוד", כאשר למעשה מדובר
בכבודם של הגברים במשפחה, ולכן יש להתבונן בתופעה על רקע השליטה הגברית
ומעמדו של הגבר כראש המשפחה

תופעת רצח נשים על רקע "חילול כבוד המשפחה" עדיין קיימת בקרב החברה
הבדואית, בארצות רבות בעולם שאוכלוסייתן מוסלמית. היא מעוגנת במסורות שבטיות
ודתיות זה דורות רבים לאורך מאות ואלפי שנים. מטרת המאמר היא לתאר ולהסביר
את הרקע החברתי-תרבותי של המנהג וגורמיו, בקרב החברה הבדואית בישראל.
בנוסף ינסה כותב המאמר לענות על השאלה המציקה, למה זה קורה, והאם תופעת
הרצח על רקע "חילול כבוד המשפחה" היא בלתי נמנעת או שניתן למצוא לה חלופות
בלי לפגוע בדת ובמסורת

תפיסת הקבוצה

החברה הבדואית, בדומה לחברות ערביות מסורתיות אחרות, מאופיינת ברמת לכידות חברתית גבוהה, שבה ניתנת עדיפות גבוהה לאינטרסים של הקולקטיב על פני אלה של הפרט. הקבוצה נתפסת בה כישות על-דורית, כלומר, הפרט מכליל את דורות העבר והעתיד לתוך תפיסתו את הקבוצה אליה הוא משתייך. התייחסות הפרט אל הקבוצה (Lughod-Abu, כישות על-דורית מכתובה גם את התייחסותו לאחרים בקבוצה) (1986).

מחקרים מצאו, כי חברות, המייחסות חשיבות לדורות עתידיים רואות את הקבוצה כישות אחד ההיבטים של (Hilton & Liu, על-דורית על בסיס מאפיינים סוציולוגיים שונים) (2005) דיון ומחקר מסוג זה הוא העמדת קולקטיביזם מול אינדיבידואליזם כאוריינטציה תרבותית הגדיר (Hofstede, על פיה ניתן למיין חברות שונות. הופשטאדה) (1980) "אינדיבידואליזם" כהתמקדות בזכויות היחיד ולא בחובותיו, דאגת היחיד לו ולבני משפחתו, דגש על אוטונומיה אישית, מימוש מטרות אישיות והגדרת זהות עצמית באמצעות הישגים אישיים. בחברות אינדיבידואליסטיות הקשרים בין היחיד והאחרים נוטים לרפיפות, וקיימת בהן ציפייה שכל אדם ידאג לעצמו ולמשפחתו. בחברות קולקטיביסטיות לעומת זאת קיימת ציפייה מהפרטים להשתלב מגיל צעיר בקבוצות שייכות מלוכדות, המגנות עליהם בתמורה לנאמנותם. אוריינטציה של אינדיבידואליזם מקדמת את צרכי המשפחה הגרעינית, יותר מאשר את צרכי המשפחה המורחבת, והיא מתאפיינת באוטונומיה, ובמערכות יחסים רופפות, ואילו פרטים בעלי אוריינטציה ערכית קולקטיביסטית נוטים לראות בעצמם ובמטרות חייהם חלק אינטגרליה ממשפחה, קהילה או אף שבט, כשלמשפחה המורחבת מיוחס מקום מרכזי, וצרכיו של בן המשפחה כפופים לתחושה של אחריות משפחתית (Ng and Tse, 2014).

בניגוד לחברות מודרניות, מתועשות, עשירות ועירוניות, הנוטות להיות אינדיבידואליסטיות, חברות מסורתיות, עניות וכפריות נוטות להיות קולקטיביסטיות. ככל שעליונות הקבוצה תופסת יותר מקום, כך גדלה נכונותו של הפרט להקריב עצמו למען האינטרסים של הקבוצה. קשר ושייכות חזקה של הפרט לקבוצה, גורמים להיותו מוכן להקריב לא רק את עצמו, אלא גם פרטים אחרים מתוכה למען שמירת המשכיותה ועליונותה. הקבוצה נתפסת (Chen & Brockner, Chen, כדבר-מה גדול מסכום החלקים המרכיבים אותו.) (2002)

נישואין באסלאם ובקרב הבדואים

כאשר (Sonn, באסלאם נתפסים הנישואין כחוזה, הכולל סעיפים שחובה לקיים) (2001) גם זכויות האישה הן חלק מההסכם. היוזמה לחוזה באה מצד נציגי הכלה, שמציגים הצעה לנישואים בתמורה לשווה ערך כלכלי הניתן לאישה לשימושה. היא אינה נדרשת לעשות שימוש בתמורה כלכלית זו לטובת אחרים - הסדר המעניק לה מידת מסוימת של עצמאות כלכלית, וסוג של ביטחון בתקופות של מצוקה. התמורה מפורטת בחוזה כאשר משפטנים קלאסיים דנים בהסכם זה ובמבנהו המשפטי. (Hosseini-Mir 2003).

הם מציגים אותו כאנלוגיה למכירת חפץ

לאסכולות שונות באסלאם השקפות שונות ביחס לפירוט התנאים הנוגעים לאישה, הכלולים בהסכם הנישואין. ההשקפה הסונית, שרובם המכריע של הבדואים בני דת האסלאם משתייך אליה, הרווחת גורסת, שהאישה רשאית לכלול בהסכם גם סעיף, הקובע את הנסיבות בהן מותר לה לדרוש גירושין מבעלה. הנישואין אינם רק מוסד בסיסי בחברה הבדואית, אלא גם

מוקד לביטוי ערכי האסלאם. טבעם של ערכים אלה שהם קשורים לאלוהים, זאת משום שעיקרון יסוד באסלאם קובע את מעורבות האלוהים בכל מגוון היחסים והתפקידים (Sonn, 2001, Prayogi and Nasrullah, 2024). האנושיים

משפטנים מוסלמים רואים בנישואין חובה דתית, ומצביעים על ההיבטים האתיים שלהם, שהוסתרו בצילם של המרכיבים בהסכם, שעל פיהם מיניות האישה ניתנת לבעלה כתמורה לחלקו, והיא מבטאת את השליטה של הגבר על האישה (2015 Hamza & Lawal).

בחברה הבדואית מוסד הנישואין תופס מקום מרכזי ביותר, וחבריה רואים בו בראש ובראשונה הסכם בין שתי משפחות מורחבות ולא קשר בין יחידים. לכן קיימת העדפת נישואין בין קרובי משפחה כגון, בני דודים בדרגה ראשונה ושנייה, או לפחות בני אותו שבט, מטרה (Sonn, כדי לשמר את הרכוש במסגרת המשפחה גם לאחר הנישואין) (2001 מרכזית

Hamza & Lawal), של דפוס זה הינה הגדלת ההון הכלכלי של השבט ושמירת רכוש גורם נוסף בבחירת בן/בת הזוג הוא המוצא. הבדואים בנגב משתייכים לשתי (2015 קבוצות מוצא שונות, שהיחסים ביניהן אמביוולנטיים, למרות השינויים שחלו בשנים האחרונות עקב השתקעות רבים ביישובי קבע בנגב. הבדואים "המקוריים" אינם משיאים את בנותיהם לבדואים הפלחים, כיוון שאינם בוטחים בטוהר מוצאם) יהל וגלילי, 2023, בן דוד וגונן, 2001).

מעמד האישה באסלאם ובחברה הבדואית

התפקיד החשוב ביותר של האישה לפי האסלאם ובחברה הבדואית, הוא ללדת ילדים. אחד ממקורות הכוח והיוקרה של המשפחה הבדואית הוא הגודל שלה. משפחות הרוצות לשפר את מעמדן בקהילה, מרתקות את האישה לבית, על מנת שתקדיש את עצמה להגדלת המשפחה. לדעת אבו-רביע (2008) קישור זה של מיניות הנשים לרבייה הוא אחד הגורמים לשוליותן

המבנה הארגוני-חברתי של המשפחה הבדואית כמו זה של המשפחה המוסלמית הינו פטריארכאלי, והשליטה מצויה בידי הגברים. לאחר הנישואין האישה עוברת להתגורר בבית משפחת בעלה, ועליה להישמע ולפעול לפי נורמות משפחתו. גורם נוסף לנחיתות מעמדה (Sonn, 2000, & Lawal) של האישה הוא שרכוש המשפחה נמצא תמיד בשליטת הגבר

באורח החיים הנוודי המסורתי הייתה האישה אחראית למרעה הצאן. (Hamza, 2015) ולעבודות הבית, ובאורח החיים המודרני מצופה ממנה שתישאר בבית, ותדאג לצורכי המשפחה. במשך שנים סבלו הנשים הבדואיות מהזנחה רבה ומקיפוח, בשנים האחרונות חל שיפור מה במצבן עקב עלייה בשיעור הנשים הלומדות והעובדות בקרבן, במידה רבה עקב אי יכולת המשפחה להסתדר רק עם מפרנס אחד.

בחברה הבדואית, על פי חוקי האסלאם לאישה מוענקת רק מחצית מהירושה שלה זכאי הגבר (זנדברג וחפרי-וינוגרדוב, 2011). על פי המנהג, האישה "מוותרת" על חלקה בירושה לטובת אחיה. בתמורה להתחייבותם להגן עליה בשעת הצורך, כגון אם בעלה מכה אותה. על רקע זה קיימים שירי הלל לדאגה והגנה, שמעניקים האחים לאחיותיהם. לדעת חסן (2000) תיאורים אלה מעוותים את המציאות. תמורת "השמירה וההגנה" של האחים על האחיות, הם בעצם לוקחים מהן מקור כלכלי חשוב, והופכים אותן לתלויות בהם, ולפיכך, מנהג זה מהווה דרך נוספת לשמירת ההגמוניה הגברית. בשבטי המדבר, שהבדואים הנוודים נמנים עמם, "הוויתור" על הירושה התמסד עוד לפני צמיחת האסלאם.

מעמדה הנחות של האישה באסלאם, לרבות זה של האישה הבדואית, הושפע מהתקופה הפרה-אסלאמית, תקופת אל-ג'אהליה, שבה היא הייתה משוללת זכויות בסיסיות, כולל הזכות לחיים. ההתייחסות לבנות בתקופת הג'אהליה הייתה כאל עול על המשפחה. בת לא מביאה תועלת וקיים החשש המתמיד שהיא תביא חרפה למשפחה ותכתים את כבודה לעיתים, נרצחו הבנות בשבטי המדבר. (Ahmed, 2015, Hamza & Lawal, 1986) בעת מלחמה כדי למנוע את נפילתן בשבי ואינוסן - מצב שנתפס כממית קלון על השבט. התפיסות הפטריארכליות גורמות לכך, שגורל האישה הבדואית נקבע מיום הולדתה ועד מותה בידי

בני במשפחתה הגברים, תחילה על ידי אביה או אחיה, ואחר כך על ידי בעלה או בניה
(Hammoood, 2019).
,1999

לכאורה ניתן היה לצפות, שתהליך העיור שעוברת החברה הבדואית יביא לקידום מעמד האישה. אך הממצאים מצביעים על תמונה מורכבת ובחלקה הפוכה. בעבר, תפקידי האישה היו חיוניים לסיפוק צרכי המשפחה, שהייתה תלויה בנשים שיחלבו, יכינו גבינה, יבשלו, יטוו

את הצמר, יכינו יריעות לאוהל. חיוניותן לחיי היומיום חיזקה את מעמדן ואת חשיבותן. תהליכי העיור הפחיתו בחשיבות תפקידי האישה ובתלות המשפחה בה, כשהמשפחה רוכשת את מרבית המוצרים מחוץ לבית. מכאן שממצב, שבו נעו הנשים הבדואיות בחופשיות במרחב גיאוגרפי שהוגדר על ידי חיי היומיום ועל ידי תפקידיהן, שבו חשו בטוחות, ומשפחותיהן יכלו לפקח עליהן, הן עברו למצב, הכולל אותן לביתן, וכמעט אינו מאפשר יציאה ממנו. הן אינן נהנות מההזדמנויות החדשות שנוצרו, ובנוסף גם מתקשות למצוא מקום עבודה, עקב הון אנושי נמוך ונורמות המגבילות את יציאתן לבדן מחוץ לגבול (היישוב בו הן מתגוררות) (אבו-רביע, 2008)

את מקום המרחב הפתוח של האישה תפס אפוא מרחב הבית, שגם בו האישה מתקשה לשלוט, כאשר, בדרך כלל, הבעל, שבידיו מופקדים כספי המשפחה, עורך את הקניות, וקובע מה לקנות. דרגות הניידות קשורות לגיל האישה ולמצבה המשפחתי. יציאות מהבית של הצעירה הרווקה אחרי סיום הלימודים מוגבלות באופן מחמיר ומתבצעות רק בליווי אב (Hammond, או אח, בתואנה לשמירת שמה הטוב וכבוד המשפחה) טל, 1993, 2019

גם לתופעת הפוליגמיה יש השלכות שליליות על מעמד האישה. למרות האיסור בחוק אין על כך אכיפה, ושיעור התופעה בחברה הבדואית נע בין 20% ל-40% מכלל הנישואין. חלק מן הנשים הנוספות מובאות מהרשות הפלסטינית ומירדן, אין להן קרובי משפחה בישראל, דבר

המגביר את תלותן בבעליהן ומחמיר את מצבן. מחקרים הוכיחו, כי נשים בנישואים פוליגמיים סובלות ממצוקה נפשית ומדימוי עצמי נמוך, דיכאון, חרדה, ואף חשיבה פרנואידית, רגשות הנובעים מתחרות על המשאבים הרגשיים והכלכליים של הבעל (Pangkam, 2005, 2024). (אלקרינאו וסלונים-נבו

כמעט מחצית הנשים הבדואיות) 48% (דיווחו כי נפגעו מאלימות מידי גברים במשפחתן, וכ- 45% דיווחו, שנפגעו מאלימות מצד בן זוגן יותר מפעם אחת. רק כ- 30% מהן דיווחו שפנו לעזרה. מצב זה מתאר שוליות כפולה של האישה הבדואית בחברה הישראלית - הן שוליות מגדרית בחברת המוצא שלהן, והן שוליות חברה זו בחברה הישראלית) גאנם, 1998, (Pangkam, 2024).

מיניות האישה נתפסת באופן אמביוולנטי בחברות מוסלמיות. היא מקור להנאה במסגרת הנישואין, אך מהווה גורם הרסני, כאשר היא מתרחשת מחוצה להם. שמירת האישה על צניעותה היא אחת הדרכים לביטוי כבודו של הגבר בחברה המוסלמית. אישה מוסרית מצניעה את מיניותה וראויה להגדרה 'אישה מכובדת', בעוד שאישה שאינה מקפידה על צניעותה יכולה להיקרא 'מופקרת' גם אם היא בתולה (2020 (Tassi & Haddara), "תרבויות כבוד"

התרבות הבדואית שייכת לתרבויות המוגדרות כ"תרבויות כבוד". בתרבות זו, ה"כבוד" הוא מכשיר אפקטיבי שיש לשמרו מכל משמר, והוא מבטיח ציות לנורמות החברתיות. אי ציות - משמעותו אובדן הכבוד, ולכן יש בתרבויות אלה לקוד ה"כבוד" עוצמה חברתית רבה. מאפיין נוסף של תרבויות כבוד הוא ייחוס לכבוד בעת ובעונה אחת פן אנדיבידואליסטי, הקובע שכל אדם אחראי באופן אישי על שמירת כבודו, ועלול להיפגע אם הוא לא ינהג בהתאם, ופן קולקטיביסטי, הקובע שלכבוד אדם מסוים יש השלכות גם על כבודם של אלה, השייכים לקבוצת השארות שלו, ולעיתים, אף לכל הקבוצה הרחבה אליה הוא משתייך. מכיוון שהמשפחה הינה קבוצה פטריארכלית, פגיעה בכבוד המשפחה הינה למעשה פגיעה בכבודם של הגברים במשפחה. לכן, יש לראות את תופעת השמירה החמורה על כבוד האישה ב"תרבויות כבוד" בהקשר של היותן תרבויות פטריארכליות, השומרות על השליטה הגברית. למשמעות ה"כבוד" בתרבויות אלו יש מובן שונה מן הבחינה המגדרית. על האישה

מוטל לשמור על טהרתה וצניעותה, ועל הגבר מוטל להגן על כבודו ועל כבוד משפחתו. ריסון - היא התנהגות את המבטיחה צניעות וטוהר האישה, בעוד שהגבריות פעילה וקשורה (Tassi & Haddara, לאומץ ויוזמה, הנדרשים מהגבר על מנת להגן על כבוד משפחתו 2002, Kamir, 2020).

בתרבויות אלו לכבוד במשמעותו כמסד ליוקרה חברתית, ונדרשת מהגבר הפגנה של אומץ וקשיחות בהגנה על משפחתו ורכושו. ניאוף של האישה אינו רק בגדר פגיעה בזכויות הגבר, אלא גם עדות לכישלוננו, לבגידה בערך משפחתו, ואף לפגיעה בכבוד כלל קבוצת השייכות. היחסים בין גברים ונשים בחברות של "תרבות כבוד" מלווים במתח, שהוא מקור לאלימות במשפחה. שמירת הכבוד עלולה להצדיק (במפורש ולא במפורש) אלימות כלפי נשים ואף רצח שלהן על ידי בן משפחה. במסגרת תרבותית זו, אלימות גברים כלפי נשים נפוצה ואף נאותה והכרחית לשמירה על מסגרת המשפחה. היעדר תגובה גברית להתנהגות בלתי נורמטיבית של אישה, במיוחד כאשר הדבר נודע בציבור, הינה מקור (Tassi, 2020) & Haddara, (לבושה

בחברה הבדואית מקובל לחשוב, כי המוצא המשפחתי מעניק תכונות מוסריות, המשותפות לכל הפרטים השייכים למשפחה. לכן, כשמדובר במשפחה הנתפסת כמכובדת, כל חברה (גברים ונשים כאחד), נתפסים כמכובדים, כבעלי רמה מוסרית גבוהה, בעלי תכונות כמו

חוכמה ואצילות נפש, המושלכות עליהם מעצם השייך המשפחתי. בתוך מכלול התכונות המשפחתיים, המונחלות לכל הדורות של המשפחה, נכלל גם הכבוד. לכן, פגיעה בכבוד על ידי התנהגות בלתי מוסרית של נשים מהמשפחה מהווה פגיעה אנושה בסטאטוס (Rabia-Abu, המשפחה כולה וברמת המכובדות שלה) 2011

משפחת המוצא של אישה אחראית על כבודן של בנותיה, על חינוכן לצניעות ועל כך שלא יביישו את בעליהן בהתנהגותן. במקרה של ניאוף מצד אחת מהבנות, הפגיעה אינה בכבוד משפחת בעלה אלא בכבוד משפחת המוצא שלה והיא זו החייבת להענישה על מנת להשיב לעצמה את הכבוד. לשמירת טוהר הכלה משמעות רבה בקרב שבטי הבדואים. כלה חייבת להיות בתולה, חוק שכל העובר עליו דינו להיענש. במקרים בהם אבדן הבתולים התרחש

בהסכמת האישה, דינה מוות. מקרים של אבדן הבתולים מהווים סכנה לחברה הבדואית, בהיותם עלולים לגרום למלחמת אחים בין השבטים או בתוך השבט, ולהביא (Rabia-Abu, לפילוג למען הבטחת הכבוד) קרסל, 1981, 2011

רצח על רקע "חילול כבוד המשפחה" בחברה הבדואית

רצח נשים על רקע "חילול כבוד המשפחה" הוא תופעה ייחודית לחברות ולתרבויות, שבהן כבוד המשפחה נחשב לערך עליון – החברה הערבית בכלל והחברה הבדואית

בפרט – ובמקרים אחדים נמצא אף חשוב יותר מערך חיי האדם. בתרבויות אלה הפרט (משועבד לכלל, ועליו להימנע מלגרם בושא) עיב.

שלא כמו במקרים אחרים של רצח נשים ובנות זוג, רצח על רקע "חילול כבוד המשפחה" מבטא ציווי דתי, חברתי ותרבותי, והוא מבוצע בידיהם של קרובי האישה בקרבת דם, ולא (על ידי בן זוגה) אייזיק ואסדי, 2024

הנוהג שכיח בחברה הבדואית, בדומה למדינות, שבהן מרבית האוכלוסייה היא מוסלמית, או שקיים בהן מיעוט מוסלמי. עם זאת, קיימת מחלוקת, האם האסלאם באמת תומך ברצח כזה. מנקודת מוצא חוקתית אוסר האסלאם על נטילת החוק לידיים, ועמדת הממסד האסלאמי מצהירה, שאין להתיר רצח בשם כבוד המשפחה. לעומת זאת, מנקודת מוצא תרבותית, רצח כבוד עולה בקנה אחד עם ערך הגבריות באסלאם, ועל כן רבים בחברה (Feldner, הבדואית מצדדים בו) 2000

קרן האוכלוסין של האו"ם העריכה כי כ- 5,000 נשים ונערות נרצחות בעולם על רקע בישראל, על פי הנתונים, בין השנים (Deol "חילול כבוד המשפחה בכל שנה"), 2014, 2017–2022 נרצחו 34 נשים; יותר ממחציתן נרצחו על ידי בן זוג או קרוב משפחה אחר, מחציתן לא יהודיות

חשוב לומר, כי המשטרה ורשויות החוק בישראל אינם מפרסמים נתונים על היקף תופעת הרצח על רקע "חילול כבוד המשפחה" בקרב הבדואים, וכל נתוני הרציחות מופיעים בסטטיסטיקה כחלק מנתוני "רצח בתוך המשפחה". אך, התופעה עדיין קיימת בישראל בקרב האוכלוסייה הבדואית, והיא מעוגנת במסורות תרבותיות, דתיות ושבטיות שלה, (שנוצרו במשך מאות ואולי אלפי שנים) יכימוביץ-כהן, 2018

רצח של כבוד הוא מעשה נקמה, המבוצע על ידי בני משפחה גברים נגד בני משפחתם. אישה במקרה זה עלולה להיות קורבן ממוקד על ידי משפחתה מסיבות שונות, כולל: עקב סירוב להיכנס למערכת נישואין מסודרים, קורבן של תקיפה מינית, בקשת גירושין - אף מבעל מתעלל או ניאוף. עצם התפיסה, שאישה מתנהגת באופן שיכול להשפיל את משפחתה מספיקה כדי להתקיף אותה ולסכן את חייה

גם גברים יכולים להיות קורבן של הרג על רקע חילול כבוד על ידי בני משפחה של

ה
א
י
ש
ה
,
א
ם
ה

ם
נ
ת
פ
ס
י
ם
כ
ב
ע
ל
י
מ
ע
ר
כ
ת
י
ח
ס
י
ם
א
ח
ר
ת
ל
א
ה
ו
ל
מ
ת
.
ל
פ
י
כ

חילול כבוד המשפחה" כחלק מקשת רחבה יותר של אלימות נגד נשים, וכן כפגיעה"
חמורה בזכויות האדם) 2014
(Singh).

כדי לשקם את כבוד המשפחה צריכה אישה שחטאה ל"תקן" את התנהגותה על ידי
נישואין, ובמקרה שהדבר אינו אפשרי, עליה להיענש. עוצמת הענישה מבטאת את היקף
הפגיעה בכבוד המשפחה. התגובה תגיע לידי רצח, רק כאשר קיים אישום פומבי מצד מי
שכבודו נפגע (אייזיק ואסדי, 2024). מדובר במחויבות חזקה, שמעבר לנורמות המוכרות
בתרבויות שאינן מסורתיות. גינת (2000) טוען שבמבט חוקר לעומקם של המקרים ניתן
לראות, כי לאישום הפומבי, וכתוצאה ממנו לרצח, יש, בדרך כלל, מניע אישי או/ו פוליטי,
הקשור למערכות היחסים בין משפחות שונות בשבט או בין שבטים שונים הקשורים
בנישואין.

כשמתבצע רצח על רקע "חילול כבוד המשפחה" האישה היא ה"מזמינה" את המעשה,
והרוצח הוא כלי בלבד. הוא אינו פועל מתוך רגש, אלא מתוך חובה תרבותית. לעיתים
הרוצח אינו רוצה בכך אלא נאלץ לרצוח על ידי המשפחה, גם נגד רצונו. סירוב יכתים אותו
לעד.

ביצוע הרצח משקם את כבוד המשפחה ואף מעצימו. המשפחה מפגינה באמצעותו שהיא
לא מוכנה להשפיל את כבודה, אפילו במחיר של הקרבת אחד מבניה. כפי שלא חשוב מי

הרוצח, לא חשוב גם מי עומד לדין, המשפחה יכולה להחליט שאת הרצח יבצע אחד מבניה, (ולדין יעמוד בן אחר) אלבוטי, 1999

קיימות סתירות פנימיות בתפיסת האסלאם את הרצח על רקע "חילול כבוד המשפחה". למעשה, רצח כזה יכול להתרחש רק בתוך חברה, ובתוך משפחה התומכת בו ללא סייג. בהיעדר תמיכה כזאת, מאפשרים חוקי האסלאם והמנהגים התרבותיים למצוא מוצא אחר

לשיקום כבוד המשפחה. גינת (2000) קושר בין ה"כבוד" לבין ה"בושה" שמתרחשת, כאשר מתחילות שמועות על המעשה האסור, והוא הופך לנחלת הציבור. מחקר שנערך בירדן נמצא כי 80% מן הנשים שנרצחו על רקע "חילול כבוד המשפחה" היו בתולדות. כלומר, הן לא חיללו את כבוד המשפחה בפועל, אלא נרצחו מכיוון שנחשדו והואשמו, דבר שהיווה עילה מספקת לפגיעה בכבוד משפחתן, המחקר מעיד על חשיבות מראית העין הציבורית מרכיב נוסף הוא איום על שלטון הגברים במשפחה ובשבט. (החזרת. Chesler 2009), הכבוד יכולה להיות רק על ידי ניקוי הבושה והענשת בת המשפחה החוטאת) אייזיק ואסדי, Chesler, 2009, (2024,

מבצעי רצח על רקע "חילול כבוד המשפחה" פועלים באופן זה בניסיון להחזיר את הכבוד למשפחתם, בתגובה על תגובות נלוזות של הקורבן. העבריינים מאמינים, שהתנהגויותיו של הקורבן ביישו את המשפחה, הפרו את הנורמות התרבותיות שלהם, ועל כן עליהם לנקוט פעולה, בדרך כלל אלימה, כדי להחזיר את כבודו של העבריין ואת כבוד המשפחה

אדלשטיין (2011), אשר חקר את התופעה באמצעות ניתוח ידיעות שהתפרסמו בעיתונות בישראל וניתוח פסקי דין של 25 מקרי רצח נשים על רקע "חילול כבוד המשפחה" בקרב האוכלוסייה המוסלמית בישראל שהתרחשו בין השנים 1990-2010 מצא, כי ב-76% ממקרי הרצח, הרוצחים היו אחי הנרצחת. באף אחד מהם הרוצח לא היה הבעל

שיטת הרצח השכיחה (40%) הייתה דקירה. ב-40% ממקרי הרצח היה ביטוי חיצוני ברור עם הוכחות חד-משמעיות להפרת הקודים של "כבוד המשפחה", כמו: הריון מחוץ לנישואין או עיסוק בזנות. ב-33% מהמקרים הרצח התבצע על רקע שמועות וחשדות, שהיו רווחים בשבט על התנהגות בלתי ראויה של הנרצחת. ב-28% מהמקרים עילת הרצח הייתה התנהגות שהוגדרה כיותר מדי "מודרנית" ובאה לידי ביטוי בלבוש בלתי הולם, נסיעות לעיר ללא ליווי או התרועעות בלתי רצויה. אדלשטיין סבור, כי ממצאים אלה מבססים את הטענה שאישה תתויג כ"סוטה", כיוון שהחברה תייגה אותה ככזאת, ולא בהכרח מכיוון שבאמת סוטה.

לאומדן מספר מקרי הרצח על רקע "חילול כבוד המשפחה" בקרב הבדואים בישראל נעזרנו בנתוני "ל.א - לחימה באלימות נגד נשים" על נשים שנרצחו בישראל בשנים 1992-2011 נתונים אלה מפרטים בכל רצח את שם הנרצחת, תאריך, מקום, זיקת הרוצח לנרצח, תיאור פרטי הרצח ועילתו. על בסיס זה זיהינו בכל שנה בין מקרה אחד עד

לחמישה מקרים של רצח נשים על רקע "חילול כבוד המשפחה" בחברה הבדואית בישראל.

"עמדות של בדואים כלפי רציחות על רקע "חילול כבוד המשפחה"

מתוך ממצאי עבודת הדוקטורט של המחבר (סואעד) (2020), שכללה מחקר כמותי ואיכותני כאחד, 358 משתתפים מקבוצות דמוגרפיה מגוונות בתוך האוכלוסייה הבדואית ו-24 משתתפים משכילים בתפקידי מפתח חברתיים, שחקרו את הנושאים הללו באמצעות ראיונות מובנים, עולה כי קיים נוף מורכב של התנגדות ל"רצח על רקע כבוד המשפחה", ולהתנגדות זו קשרים תרבותיים משמעותיים בתוך החברה הבדואית. המשתתפים גינו נוהג זה, והפגינו כלפיו סלידה, אולם נורמות חברתיות הנציחו לעיתים קרובות מעגל, שבו כבוד המשפחה זכה לעדיפות על פני זכויות הפרט, במיוחד בנוגע לנשים. גורמים כמו גיל, רמת השכלה, דרגת דתיות וחיפה למודרניות השפיעו על עמדות כלפי רציחות "כבוד המשפחה" וזכויות נשים.

המחקר הדגיש את תפקידו של החינוך בהתנגדות להרג על רקע "חילול כבוד המשפחה", ויש לציין כי אנשים משכילים וליברליים מראים יותר התנגדות לנוהג זה. גם אמונות דתיות ומעמד סוציו-אקונומי הם גורם משפיע על התמיכה ברציחות על רקע "חילול כבוד המשפחה". (המחבר סואעד) (2020) אף קושר את תחושת האיום של גברים בדואים לשינויים העוברים על חברה זו בשנים האחרונות. תהליכי המודרניזציה, העיור, השכלת הנשים ויציאתן לעבודה יוצרים לחצים על המסורת השבטית ועל המנהיגות המסורתית הם שינויים, המגבירים את האיום על מעמד הגברים, כבודם והדומיננטיות שלהם, אחד מאמצעי התגובה לכך היא אלימות.

לפיכך, כדי להילחם בתופעה זו, ההמלצות כללו קמפיינים נרחבים להעלאת המודעות, רפורמות משפטיות והתערבויות קהילתיות המתמקדות בגישור במקום אלימות. הוצע מודל גישור אינטגרטיבי, המדגיש את הצורך בהתערבויות רגישות לתרבות, בהובלת דמויות

מכובדות בתוך הקהילה תוך שילוב כלים מודרניים ועובדים סוציאליים לטיפול במורכבות של אלימות הקשורה לכבוד המשפחה. המחקר תורם להבנת עמדות בחברה הבדואית, מציע מסלולים להתערבות והתאמה לשינויים חברתיים תוך כיבוד מסורות תרבותיות ומסגרות משפטיות. ככלל, המחקר סיפק תובנות אמפיריות חשובות לגבי עמדות כלפי רצח על רקע כבוד המשפחה בחברה הבדואית, והציע פלטפורמה להמשך פיתוח תיאורטי וקידום אסטרטגיות מעשיות לטיפול בסוגיה שורשית זו.

סיכום

מאמר זה עסק בשאלת הגורמים והמניעים לתופעת הרצח על רקע "חילול כבוד המשפחה". הוצגו מספר מרכיבים, ביניהם: תפיסת המשפחה בחברה הבדואית כישות

על-דורית המבטיחה את המשכיות החברה השבטית, כוחה ומעמדה. על רקע זה הוצגה מחויבות הפרט לקבוצה ולקיום הנורמות שהיא מכתובה, הגוברת על דעותיו האישיות ורצונותיו. גורם נוסף הינו "תרבות הכבוד" הנהוגה בחברה הבדואית, המחזיקה ברעיון שכבודו של הגבר מושגת על התנהגותו הצנועה של בנות משפחתו, ועל המסורת הגורסת שעל הגבר להיות תקיף ביותר כלפי הנשים בשמירה על כבודו, כאשר התנהגות אלימה נתפסת כהתנהגות גברית. עוד גורם הוא המסורות השבטיות הנהוגות בחברה הבדואית מזה דורות רבים, עוד מהתקופה הפרה-איסלאמית, בצד דיני האסלאם הרואים את מיניות האישה כקניינו של בעלה, ואת הצניעות של האישה כמקור לכבודה. (אם כי ביחס לדינים אלה הפרשנות אינה חד-משמעית וקיימות מחלוקות בין פרשנים בקשר למקרים ולמצבים השונים ולאופן יישומם). נימוק נוסף להסבר התופעה הוא תחושת האיום על הגברים בחברה הבדואית כתוצאה מחשיפתה לתהליכי שינוי, המשמיטים מידיהם את הדומיננטיות הגברית ומאיימים לפגוע במבנה הפטריאכלי המקובל בחברה זו.

ניתן לטעון, כי צירוף נסיבות שבו ככל שהחברה הבדואית מוסלמית אדוקה יותר, שומרת יותר על ערכי "תרבות הכבוד" ובעלת מחויבות קבוצתית, משפחתית, שבטית חזקה יותר, אך מאוימת מהשינויים המגיעים אליה במאה ה-21 ניתן לצפות בה ליותר גילויים של תופעת רצח נשים על רקע "חילול כבוד במשפחה", בעוד שמשפחות משכילות ומתקדמות מחפשות פתרונות אחרים.

בתשובה לשאלת האפשרות למניעת התופעה, עמדת בית המשפט הישראלי נחרצת ואינה מקבלת את הנימוק של "חילול כבוד במשפחה" כצידוק משפטי לרצח, אך אין בכוח מציאות משפטית זו לשרש את המנהג. בנוסף גם מהדין המוסלמי וגם מהמנהגים הקיימים, עולה כי אישה אשר לתפיסת הגברים במשפחה גרמה ל"חילול כבוד במשפחה", לא תמיד דינה מוות. נמצאו אלטרנטיבות אשר המעוגנות בתרבות ובמסורת המאפשרות דרכים אחרות לטיפול בתופעה. כגון: כאשר אישה נשואה בוגדת קיימת נטייה לטשטש את הדבר כדי לא לבייש את הבעל הנבגד, לאפשר לאישה להתגרש ולהתחתן עם השותף לניאוף. כמו כן נמצא שבמקרים שה"סוטה" אינה נשואה מאפשרים לה להתחתן עם הבחור איתו קיימה את הקשר ללא רשות משפחתה. במקרים אחרים מאפשרים לגבר המעורב מתן פיצוי כספי ואת האישה המעורבת מרחיקים מסביבתה ומאפשרים את

השתלבותה בסביבה מרוחקת. המסקנה הינה שרצח אינו הפיתרון היחיד, אלא הוא הפיתרון המקובל שהפונקציה הסמויה שלו שמירה על דומיננטיות המבנה הפטריארכלי בחברה הבדואית. הוא מהווה אמצעי יעיל לשמירת שלטון הגברים, להצרת רגלי הנשים, מניעתן מקידום, התפתחות, לימודים, רכישת השכלה, עבודה ועצמאות והנצחת תלותן בגברים, כל זאת באמצעות שמירה על נורמות מחמירות בשם התרבות והמסורת.

תופעת הרצח על רקע "חילול כבוד במשפחה" מציבה עבור המדינה המודרנית והדמוקרטית שאלות לא פשוטות. איך על רשויות החוק המשפט והאכיפה להתמודד עם

התופעה אשר מחד מעוגנת במסורת ובמנהגים של קבוצת מיעוט אתנית מזה דורות ומאידך שוללת זכויות אדם ואנוש מביאה לאובדן חיי נשים חפות מפשע

מנגנון הגישור המשולב המוצע בעבודה הדוקטורט של המחבר סואעד (2020) מציע פתרון מקיף לטיפול באלימות הקשורה לכבוד המשפחה בקהילה הבדואית. בהנהגת חאלד סואעד, חבר מוערך בקהילה, מנגנון הגישור משלב כלים מערביים עם ידע מסורתי ופועל במסגרת תרבותית מוכרת – אוהל השלום) אוהל בדואי מסורתי(. כאן, המשתתפים עוסקים בתהליכי

גישור מוקפים באנשי מקצוע מתחומי הפסיכולוגיה, המשפטים והדת, באישור אנשי דת מכובדים ומקובלים. תהליך הגישור משלב אסטרטגיות שונות כמו משחקי תפקידים, סימולציות וסדנאות שמטרתן מניעת אלימות, טיפוח שלום, טיפוח סליחה והנעת דיאלוג בין צדדים מסוכסכים. סדנאות בתוך אוהל הגישור משמשות פלטפורמה לחינוך ומודעות, תוך שימוש בסימולציות, משחקים ומפגשי מידע לקידום טכניקות לפתרון סכסוכים ואסטרטגיות מניעה. בנוסף לאלה, מנגנון הגישור כולל הסברים חוקתיים, הרצאות של מומחים בתחומים רלוונטיים והנחיה להחלטות של שלום ופיוס, תוך שימת דגש על הידברות, גישור ופתרונות אתיים לכל המעורבים. על ידי שילוב חינוך, סוציולוגיה, אלמנטים מודרניים, מסורתיים ודתיים, גישה זו מבקשת לחנך מחדש את הקהילה הבדואית לשיטות יישוב סכסוכים, במטרה למנוע רצח על רקע "חילול כבוד המשפחה" ולקדם תוצאות של שלום באמצעות שיח והתערבויות אנושיות מקורות

אבו-רביע, ס. (2008). מודרות ואהובות: סיפוריהן של נשים בדואיות משכילות. ירושלים: מאגנס

אדלשטיין, א. (2011). רצח בנות זוג בישראל: היבטים תיאורטיים ואמפיריים. באר-שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

3. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב (2010). ספר הנתונים הסטטיסטיים על הבדואים בנגב מספר. באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון

אייזיק, ע. ואסדי, ד. (2024). צמצום ומניעה של אלימות במשפחה באוכלוסייה הבדואית בנגב. דמ. 24-965- מכון מאיר-ס-ג'וינט-ברוקדייל

אלבוטי, מ"ס. (1999). פיקה אלסירהאלנבויה, הקריירה של הנביא מוחמד ואורח (.חייו, הטפות מוסר, עקרונות ופסקים.קהיר: דאר אלסלאם לדפוס הפצה ותרגום)ערבית

אלקרינאוי, ע. וסלונים-נבו, ו. (2005). נישואין פוליגאמיים ומונוגאמיים: השפעתם על

מצבן הנפשי והחברתי של נשים בדואיות-ערביות", בתוך: ר. לב-ויזל, ג. צוויקל ונ. ברק (עורכות), "שמרי נפשך": בריאות נפשית בקרב נשים בדואיות בישראל (עמ' 149-168). באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

בן דוד י., גונן, ע. (2001). בדואים ובדואים-פלאחים בתהליך העיור בארץ. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות

גאנם, א. (1998). שוליים בחברה שולית: הייחודיות הבדואית. בתוך: רכס (עורך). הערבים בפוליטיקה הישראלית: דילמות של זהות (21-12). תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, מרכז משה דיין

גינת, י. (2000). נקמת דם: נידוי תיווך וכבוד המשפחה. חיפה: אוניברסיטת חיפה
/זמורה
ביתן

גל, נ. (2003). אלימות נגד נשים: נורמה או סטייה? תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד

זנדברג, ח. ופרי-וינוגרדוב, א. (2011). ויתור הבת על ירושתה במגזר הערבי-פלסטיני בישראל: כלים להתמודד משפטית. בתוך ל. קוזמא (עורכת). לנוכח בית הדין השרעי: תהליכי שינוי במעמדן של נשים מוסלמיות בישראל ובמזרח התיכון(עמ. 229-262). תל-אביב: רסלינג

חסן, מ. (1999). הפוליטיקה של הכבוד: הפטריארכיה, המדינה ורצח נשים בשם כבוד המשפחה. בתוך: (זרעאלי, פרידמן, דהאן-כלב, הרצוג, חסן, פוגל-ביז'אווי), עורכות). מגדר ופוליטיקה. עמ' 267-305. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד
טל, ס. (1993). מנוודות לניידות: נידות כמדד וכתנאי לתמורות בחיי האישה הבדואית. רשימות בנושא הבדואים. 24 עמ'. 11-19 קרסל, ג. (1981). הריגת האחות/הריגת הבת: רצח לשם כבוד המשפחה. המזרח החדש, 30, 69-98

יהל, ח. וגלילי, א. (2023). מבוא: בדואים בנגב. בדואים בנגב שבטיות, פוליטיקה וביקורת. יהל, ח' וגלילי, א' (עורכים). מוסד הרצל לחקר הציונות אוניברסיטת חיפה לגאואסטרטגיה חייקין [/https://herzl.haifa.ac.il/images](https://herzl.haifa.ac.il/images) וקתדרת

יכימוביץ-כהן, נ' (2018). השתייכות מוסדית. כנסת, מרכז מחקר ומידע. מכון סאלד

Abu-Lughod, L. (1986). Veiled sentiments: Honor and poetry in a Bedouin .society. Berkeley: University of California Press

Abu-Rabia, A. (2011). Family Honor Killings: Between Custom and State Law. The Open Psychology Journal, 4, (Suppl 1-M4), 34-44

- Ahmed, L. (1986). Women and the advent of Islam. *Signs*, 11, 1986, pp. 665-691
- Chen, Y., Brockner, J., & Chen, X. (2002). Individual-collectivistic primacy and in-group favoritism: Enhancement and protection effects. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38, 482-491
- Chesler, P. (2009). Are honor killings simply domestic violence? *The Middle East Quarterly*, Spring, 61-69
- Deol, S. S. (2014). Honour Killings in Haryana State, India: A Content Analysis. *International Journal of Criminal Justice Sciences*. 9, 2, 192-208
- Feldner, Y. (2000). "Honor" murders: Why the perps get odd easy public justifications for lenient punishment. *Middle East Quarterly*, 7, 41-50
- Haddara, M. & Tassi, B. (2020). Women in the Qur'an, <https://www.manal.ca/sites/default/files/Women%20in%20the%20Quran%202.pdf>
- Hammod, Z. (2019). Bedouin women status under the patriarchal system in miral al tahawi's the tent. *Journal of Linguistics Literature and Language Teaching* 3(1): 10-20
- Hayes, B. E. & Freilich, J. D., & Chermak, S. M. (2016). An Exploratory Study of Honor Crimes in the United States. *Journal of Family Violence*. 31, 3, 303-314
- Hofstede G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values*. Beverly Hills, CA: Academic Press
- Kamir, O. (2002). Honor and dignity cultures: The case of kavod and kvod-haadam in Israeli society and law. In D. Kretzmer & E. Klein (eds.), *The concept of human dignity in human rights discourse* (231-262). New York: Kluwer Law International
- Lawal, M.B., and Hamza, A.P. (2015). The Role of Spouses under Islamic Family Law. *International Affairs and Global Strategy*, 37, 104-112
- Liu, J. H., & Hilton, D. J. (2005). How the past weighs on the present:

Social representations of history and their role in identity politics, *British Journal of Social Psychology*, 44, 1-21

Mir-Hosseini, Z. (2003). The construction of gender in Islamic legal thought and strategies for reform. *Hawwa*, 1, 1-28

Pangkam, M. (2024), A Systematic Review on the Impact of Polygamy on Women's Mental Health. *Educational Administration: Theory and Practice*, 3(5), 2000-2010

Pitt-Rivers, J. (1966). Honor and social status. In J. Peristiany (Ed.), *Honour and Shame: The values of Mediterranean society* (pp. 19–77). London: Weidenfeld

Prayogi, A. & Nasrullah, R. (2024). Authenticity of the God Concept in Islam *Cendekiawan Jurnal Pendidikan dan Studi Keislaman* 3(1):347-353

Sonn, T. (2001). Islam: Conventional expectation versus this religious tradition: What do husbands and wives owe one another. In J. Neusner & B. Chilton, B. (eds.), *Comparing religious traditions: Ethics of family life*. London: Routledge

Tse, S., & Ng, R. M. K. (2014). Applying a mental health recovery approach for people from diverse backgrounds: The case of collectivism and